

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ XXXII

5. TATJANA BATISTIĆ: Lokativ u savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku, Institut za srpskohrvatski jezik, Biblioteka Južno-slovenskog filologa, n.s., knj. 3, Beograd 1972, str. 212

Докторском дисертацијом *Локатив у савременом српскохрватском књижевном језику* Татјана Батистић је наставила успешно испитивање синтаксе падежа у српскохрватском језику, које је најпре започела Милка Ивић (*Значења српскохрватског инструментала и њихов развој*, 1954) и нешто касније наставила Даринка Гортан-Премк (*Акузативне синтагме без предлога у српскохрватском језику*, 1971). Томе се може додати и студија о српскохрватском генитиву Kazimierza Feleszka (*Składnia genitywu i wyrażen przyimkowych z genitywem w języku serbsko-chorwackim*, 1970).

Познавање најновијих језичких испитивања, посебно на пољу англистике, и савремених лингвистичких теорија у Америци и Европи, омогућило је ауторки да своје језичке интерпретације методолошки прилагоди развоју науке о језику у свету. Синтаксичка испитивања у овој књизи постављена су на формалну основу, а такав формализован опис језичких елемената тековина је структуралне лингвистике. При томе је успостављен одређен однос између структуре и значења, с тим што се појам значења употребљава „samo u smislu nekoliko орђе poznatih semantičkih kategorija lokativa kao što su, na primjer, mjesto i vrijeme i da se pri tom u nekim slučajevima našla одређена formalna основа за njihovo издвајање“ (стр. 12). Такође су коришћени неки видови генеративног приступа језику, углавном засновани на теоријским поставкама америчког генеративисте N. Chomskog. Теоријску основу, заправо, Т. Батистић је имала у радовима Милке Ивић, Chomskog, Martineta, Guiranda, Wortha, Топорова, Исаченка и још неких других. При том је, наравно, увек консултсвала и резултате синтаксичких испитивања наших класичних граматичара.

У таквој орјентацији за анализу ауторка је избегавала да даје шире теоријске коментаре који се не тичу директно језичког материјала на

коме ради. Тек на показаном материјалу вешто вођене научне анализе изводе се потребни теоријски закључци, који су у доброј мери тачно засновани и егзактни. Лингвистичка терминологија којом се оперише преузета је из савремене лингвистике. Термини се при том доследно употребљавају без посебних школских објашњења о заснованости употребе, што потврђује научни карактер студије и научну зрелост аутора, али и умањује приступачност ове монографије мање лингвистички образованим људима.

Анализа у монографији не обухвата преглед историјског развоја употребе појединих типова локативних синтагми, какав се среће у поменутих монографијама о инструменталу, а делимично и акузативу. Међутим, без обзира на то што је испитивање у сфери синхроничних описа, не може се рећи да студија не пружа извесну информативност, иако не у довољној мери, о старој употреби српскохрватског локатива, или се, у најмању руку, на основу показаних поставки могу изводити и дијахронични закључци. С тим у вези се може посматрати разноврсност и ширина језичког материјала на основу кога је ауторка изводила анализу. Ако се изузме Вуков *Правилелсџвујичиј совјетї сербскиј* из 1866. године, једина књига из 19. в., најстарији текстови у корпусу су Матошеви *Есеји и фелџони*. Недостатак нешто старијих текстова у доброј мери је надокнађен богатом грађом великог Речника САНУ (бар за периоде српског и хрватског романтизма, реализма и књижевности између два рата), те грађом Речника двеју Матица. За информације о још старијем језику Т. Батистић је искористила Рјечник из њижевних старина српских, Србску синтаксу Ђуре Даничића и Рјечник Југославенске академије са деловима који су тада били у рукопису. Језички материјал из правних, научних и новинских текстова помаже потпунијем сагледавању правог стања употребе локатива у нашем стандардном језику, дозвољавајући при том да се закључци доносе са максимално могућом сигурношћу.

У анализи функција локатива извршена је, приликом систематизације и сврставања различитих видова употребе, следећа подела на одељке: 1. *Uvod* (9—13); 2. *Mjesni lokativ* (15—35); 3. *Lokativ van mjesne upotrebe u funkciji glagolskih dopuna* (36—46); 4. *Lokativ „radnje“, „stanja“ ili „osobine“* (47—53); 5. *Lokativ glagolskih imenica u adverbijalnoj funkciji* (54—62); 6. *Lokativ u pasivnim rečeničnim strukturama* (63—86); 7. *Lokativ u korelaciji sa nuklearnim rečeničnim elementima* (87—131); 8. *Lokativ u adverbijalnoj i priloško-predložkoj funkciji* (132—183); 9. *Lokativ u adnominalnoj funkciji* (184—203) и *Zaključak* (204—208).

При реализацији овакве поделе основних функција локатива, а уз методолошке поставке савремене науке о језику, Т. Батистић је подјед-

нако обрађала пажњу на семантичност лексеме у локативу и семантичку носивост глагола који се налазе у реченичном контексту. Да би одређену синтагматску форму поставила на формалну основу, нашла јој, дакле, право граматичко место у систему сличних, ауторка се користила трансформативним методом, методом супституције и методом испуштања појединих конструкција, утврђујући тиме колико је граматички засновани исказ могућ или бесмислен. Статистички подаци, који се у књизи почешће јављају, корисно доприносе експлицитности анализе. Погледаћемо ближе шта нам је пружила студија о локативу, посматрајући синтаксичко-семантичке описе по одељцима редом.

У одељку о *Mjesnom lokativu* Т. Батистић је дошла до закључка да се он употребљава тројако: (1) у својству обавезног детерминатора (*I Маџва је у панији Шабачкој*); (2) у функцији глаголских допуна (*У танком перелу лежао је баћен црни пекарски ноћ*); и адвербијално (*У граду је мирисала јесен*). На појединим примерима успостављају се базичне (минималне) структуре у којима се као неопходна допуна уз глагол *бићи* јавља локатив именичке лексеме у датом значењу. Успостављање минималних исказа доследно је спровођено у монографији. Уз глаголе: *наћи се, налазити се, стијати, лежати, њочивати, оситати (осијати), боравити, задржавати се* (а вероватно број глагола тиме није исцрпен) месни локатив се јавља као обавезна допуна. Локативне конструкције у месном значењу у својству испуствивих детерминатора називају се адвербијалима. За одређивање неке предлошке конструкције као адвербијалне, Т. Батистић каже: „*pored kriterija isprustivosti može se primijeniti i pojam primarne funkcije koja se pripisuje onim elementima u nekom iskazu koji se odnose na iskaz u cjelini a ne na neki njegov segment*“ (стр. 25), и додаје да се адвербијали посматрају као реченички трансформи преостали испуштањем глагола *бићи* и субјекта реченице „*u случају prelaznih struktura*“. Наведени су примери: *Napolju je izlazilo sunce i Jelenka jednako pevala negde u bašti* → *Jelenka je bila u bašti, Jelenka je pevala u bašti*, односно: *dok je bila u bašti Jelenka je pevala*. Адвербијалну употребу локативне конструкције слично објашњава Guiraud, што се лепо може разабрати из напомена које умесно прате главно излагање. Када је реч о фреквентности предлога уз локативни облик именице „*ne одлучује samo глагол već i semantika именичких leksema u poziciji dopune, koja uslovljava način realizacije glagolske radnje*“. Предлог *ио* се издваја од осталих јер захтева динамичност глаголске радње (*Odonda idem bez mira, p o s v e t u*).

У даљој анализи посебан је одељак *Lokativ van mjesne upotrebe u funkciji glagolskih dopuna* који се дели на (1) групу која обухвата кон-

струкције у којима су локативи најчешће или трансформи реченица (*Prekinuo si nas u gotovoj svadi — u svadi = mi se svađamo*) или су конструкције у којима је испуштен глаголски облик прилога садашњег (*Mi se ovdje gubimo u pričanju — u pričanju = pričajući*), и (2) група коју „саčinјавaju локативи у функцији предлошких објеката на којима је locirana глаголска радња“ (... *deca cu ga u svetu podražavala — или — Ne bi se smirio dok se na kome ne bi iskatio*).

Lokativ „radnje“, „stanja“ или „osobine“, чији се назив само поклапа са основним значењем именица у локативу (иначе се анализа спроводи на синтаксичком нивоу), подељен је у четири групе: (I) локативи који представљају базичне глаголске структуре (*Marko je na gubitku = Marko gubi*); (II) локативне конструкције уз копулу које се јављају у алтернацији са одговарајућим глаголским структурама при чему субјекат копуле има карактеристике субјекта пасивних конструкција (*Marko je na ispitivanju = Marko se ispituje*); (III) локативне конструкције уз глагол *biti* које имају могућност трансформације, а јављају се у алтернацији или са обичним или са глаголским придевима (*Marko je u životu = Marko je živ, Marko živi*); (IV) локативи у којима су лексички експоненти глаголске именице у значењу душевних физиолошких стања (*Svi su u zabuni*).

Систематизовано и прегледно је спроведена анализа у одељку о *Lokativu glagolskih imenica u adverbijalnoj funkciji*, — где је такође реч о примарним глаголским структурама, временским клаузама које су претрпеле низ трансформација. Ту је условљена могућност трансформације у глаголски прилог садашњи. Метод супституције је нарочито успешно спроведен кад се доказује различита могућност јављања појединих предлога. Такође је искоришћена могућност увођења предлошких израза кад је потребно одредити временска трајања двеју паралелних глаголских радњи (*U tim svađama stalno su joj govorili... → u toku/za vreme tih svađa...*).

Двадесетак и више страна посвећено је *Lokativu u pasivnim rečeničnim strukturama* (одељак б.), чија је употреба својствена пре свега научно-стручним и публицистичким текстовима. Анализирајући овакве конструкције ауторка готово редовно успоставља корелацију локатива пасивне структуре са номинативом субјекта у активној позицији. Констатије се: „Ovaj tip lokativa nalazi se ne samo uz glagolske lekseme u obliku refleksivnog ili pravog pasiva, već i uz treće lice množine izvjesnog broja glagola...“ У безличном изражавању локатив се употребљава у својству испустивог месног детерминатора. Ауторка се задржава и на примерима у којима није успостављен директан однос пасив-актив, где

се при трансформисању у номинативни облик захтева увођење нових глаголских јединица у предикату (*On u tome vidi uspjeh — za njega je to uspjeh*).

Синтаксичке конструкције у којима се може успоставити корелација локатива са нуклеарним реченичним елементима, тј. субјектом и директним објектом, сврстане су у део *Lokativ u korelaciji sa nuklearnim rečeničnim elementima*, и синтаксички се надовезује на претходни. Овде је однос номинатив — локатив условљен обавезном идентичношћу појма у локативу са појмом у позицији субјекта односно објекта (*Ovce pasu u stadiumu → Pasu stada ovaca*). Неки лексички експоненти у оваквим позицијама захтевају обавезни детерминатор. Трансформације ове врсте локативних конструкција су детаљно спровођене а представљене су често и путем модела. (На пример: $N_n^1 \text{ Vint } uN_1^2 \rightarrow \text{Vint } N_n^2 \text{ } N_g^1$: *Voda teče u mlazu → teče mlaz vode*). Символично представљање локативних форми у овој књизи више служи као образац него као нужно и погодно средство анализе — самим тим што се јавља само у једном делу књиге.

Са научном акрибичношћу посматран је однос глагола *бићи-имати* у различитим реченичним обрасцима где је евидентна трансформација локатив — акузатив објекта. Због јављања различитих лексичких експонената постоје и различите групе унутар основног типа. У оваквим локативним формама најчешћи је предлог *у*, али се показује и знатно ређа употреба осталих предлога. Између многих других случајева треба обратити пажњу на употребу предлога *у* уз локатив демонстративне заменице *то*, уз везнике *да/што*, где трансформацијом опет долази до односа номинатив-локатив: *то (што) — у томе (што)*. На примерима се може видети „како постоји могућност факултативног увођења помених сигнала за обиљежавање номиналне функције клаузе са везником *да*, уп.: *Ironija našeg života je da nas jedino smrt odvodi do prve samoće → Ironija našeg života je to/u tome da nas jedina smrt odvodi do prve samoće*“ (стр. 124).

Адвербијална функција локатива која се у више наврата разматрала, због неких својих специфичности захтевала је посебан, у извесном смислу понован приступ, у највећем одељку у књизи — *Lokativ u adverbijalnoj i priloško-predložkoj funkciji*. Овде се локатив, истина, посматра у смислу његовог односа према реченици као целини. Чини се да је, ради прегледности и памтљивије представе о разноврсним функцијама овога падежа, целокупна адвербијална функција могла бити анализирана у оквиру једног одељка, што би несумњиво допринело већој компактности предложеног система функционалне поделе.

Да не би упала у погрешке при класификацији, ауторка је успостављала критерије за разлучивање појединих облика употребе локативних конструкција (I) у адвербијалној функцији и (II) у функцији прилошких и предлошких израза. Прва дозвољава слободнији избор детерминативних речи и супституција прилогом не може се спровести без губитка у значењу. Овде се посвећује пажња локативним значењима времена, места, начина, узрока и др., те локативима у функцији прилошких и предлошких израза који су бројни и исцрпно дати.

На крају се посматра адноминална функција локатива с циљем да се граматички докаже повезаност локативних конструкција са именичким и придевским речима (*Čeka se samo zapovjed oficira na bijelom konju*).

Zaključak је концизно и с мером дат, а одабрана и пробрана *Literatura* може послужити као корисна библиографија радова о синтаксичкој проблематици уопште, а напосе о локативу и другим падежима.

Овом несумњиво значајном монографијом, Татјана Батистић је успела да знатно прошири и употпуни досадашње анализе у нашим класичним граматицама, лексикографским приручницима и другим малобројним појединачним радовима о локативу. Она је на нов начин, прецизно, јасно и научно засновала констатације о употреби појединих типова локатива у савременом српскохрватском језику.

Милица Радовић-Тешић